

Om skolans misslyckanden

MATS ALVESSON

I denna välskrivna och effektivt upplagda bok går författarna igenom kunskapsläget gällande svensk skola och dess nedgång. De föreslår också lösningar.

Boken inleds, som sig bör, med ett kapitel som ger en översikt. Henrekson och Wennström framhåller att Sveriges utveckling från ett fattigt till ett av världens rikaste och kanske mest välfungerande länder är till stor del en effekt av ett välfungerande skolsystem. I kapitel 2 beskrivs svensk utbildnings silverålder. Författarna vill undvika att uppfattas säga ”det var bättre förr” – även om de nog tycker så av förställiga skäl – och därför håller de sig borta från ordet ”guldålder”.

Redan på 1860-talet hade Sverige en bra folkskola och följaktligen ett grundläggande humankapital som i sin tur banade väg för ekonomisk tillväxt. Reformen började genomföras efter andra världskriget där man tillskrev auktoritär, lärarledd undervisning en delförklaring till nazismens och fascismens framväxt. Bergmans och Sjöbergs berömda film *Hets* från 1944, och skolhat från Bergmans och andras sida, bidrog också till en skeptisk syn på läraryrket. Henrekson och Wennström (H & W) argumenterar väl för att det är missvisande att förklara auktoritära orienteringar med lärarledd undervisning och läraryrket. Dagens yngre generationer som undgått dessa traditionella inslag tycks i själva verket ge uttryck för mer av antidemokratiska eller demokratilikt giltiga orienteringar än tidigare generationer. Men felslut efter kriget bidrog till att bana väg för en olycklig pedagogisk utveckling. Denna slog med stor

fördröjning igenom först mot slutet av 1990-talet.

I kapitel 3 presenteras en stor mängd olika mätningar och studier om skolprestationer. Bilden av nedgång ifråga om närmast alla indikatorer är enligt författarna tämligen entydig – tydliga försämringar har skett. Svaga resultat – över tid och i jämförelse med andra OECD-länder – ifråga om matematik, vetenskap och läsförståelse, men även ifråga om kreativ problemlösning, uppmärksammas. Dock bör noteras att bilden kanske inte är fullt så entydig som boken hävdar; se Heller Sahlgren (2022) för en annorlunda analys.

I det följande kapitlet avhandlar författarna en rad olika problem som utmärker dagens skola. Hit hör att pojkar missgynnas, att betygen är inflaterade, att odemokratiska värderingar bland elever är vanliga och att förmågan till kritiskt tänkande, och att avslöja *fake news*, är ringa. Det råder dessutom stor brist på duktiga lärare, vilket kan vara en konsekvens av lärarnas låga status och den dåliga arbetsmiljön. Hos befintliga lärare är engagemanget för, och lojaliteten med, yrket och verksamheten ofta svaga.

Stor omsorg och noggrannhet präglar genomgången och det är svårt att vara positiv till skolans resultat och utveckling efter att ha läst både kapitel 3 och 4.

H & W ger sig i kapitel 5 på ”den postmodernistiska socialkonstruktivistiska synen” (s 91). Den beskrivs som att allt är subjektivt, objektiv kunskap förkastas. Författarna refererar till Derrida och Foucault. Beskrivningen är här inte så nyanserad och hamnar en bit från kärnfrågan om vad som händer i skolan. Derrida var litteraturvetare och fokuserade på hur texter är konstruerade och vad de döljer. Foucault var främst idéhistoriker och intresserade sig för makt och kunskapsproblemet. Han studerade också sexualitetens historia och

RECENSION

Magnus Henrekson och Johan Wennström: *Dumbing Down – The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System – and How to Reverse the Trend*, Palgrave Macmillan, 2022, 212 sidor, ISBN 978-3-030-93428-6.

Mats Alvesson är professor vid Ekonomihögskolan vid Lunds universitet och Handelshögskolan, Stockholm.

synen på kriminella och avvikande. Att vissa forskare intresserar sig för hur texter konstrueras och kan öppnas upp för dekonstruktion, och hur kunskap (socialt fastslagna sanningar) inrymmer en maktdimension som samspelar med maktuttryck som definierar det socialt önskvärda, ger inte direkt stöd för tesen att socialkonstruktivism genomsyrar eller ligger bakom en flummig skola. Foucault kan för övrigt med fördel användas *mot* dagens skola och dess försök att reglera fram en önskvärd människotyp med "rätta" värderingar och synsätt med hjälp av pedagogiska framgångsformler (som alla ska underkasta sig) samt mot dess flitiga bruk av diagnostik och den höga graden av granskningsbarhet, utifrån att rätta ord och signaler m m används i dokumentation och i intervjuer i anslutning till skolinspektion.

H & W pekar på hur lärarkåren förändrats. Från att ha sett vikten av, och meningsfullheten i, jobbet som centralt, och från att ha innehaft ett respekterat yrke, har det gått nedåt för lärarna, både statusmässigt och arbetsmoraliskt. Instrumentella motiv som högre lön har blivit viktigare och engagemang och yrkesstolthet har försvagats. Få söker till lärarutbildningar, många hoppar av, kraven är låga och det råder nog stor tveksamhet kring hur kvalificerad en normallärare av i dag är. En kreativt använd indikator på hur illa det är ställt är att lärares barn är mindre angelägna att gå i föräldrarnas fotspår än andra yrkesgruppers barn.

Författarna framhåller att lärande ofta kräver stora ansträngningar, vilket inte alla gånger är så behagligt och går emot önskan att (endast) göra sådant som känns personligt relevant, lustfullt och motiverande. Såväl styrande utbildningsideologi som marknad och kundorientering går stick i stäv med vad lärandet kräver i form av uppoffring. Skolan är efterfrågestyrd och vad som

ofta efterfrågas är ringa motstånd och höga betyg.

Författarna hävdar och anvisar en hel del stöd för tesen att lärarledd undervisning utifrån en bestämd läroplan och en objektiv kunskapssyn som är utvärderingsbar är överlägsen vad de kallar en socialkonstruktivistisk skola, med en relativistisk kunskapssyn. De betonar vikten av att nyttja ackumulerad, säkerställd kunskap och att styrande lärare undervisar barn och unga utifrån deras bättre vetande och ansvarstagande.

Den dominerande kunskapssynen i kombination med den efterfrågestyrda och kundorienterade skolan försvagar lärarauktoriteten. Nedtonande av objektivitet, och svårigheter att utvärdera lärande och kunskap, banar väg för godtycklighet och vaghet i bedömningar. Den naturliga konsekvensen blir betygsinflation. H & W beskriver kombinationen av kunskapssyn och marknad som en perfekt storm, där de två inslagens dåliga sidor förstärker varandra. Vaga betygs-kriterier och en svag lärarauktoriteten är viktiga komponenter i problemet. Mycket samverkar och inslag förstärker varandra i en spiral utför.

H & W tar upp lösningar. Huvudidén är återupprättandet av en traditionell kunskapssyn, där objektiv kunskap, nyttjande av pedagogiska metoder som visat sig ge bra resultat, samt lärarens krav och förväntningar står i centrum. Det verkar rimligt. Samtidigt tycks det väl smalt: En bredare palett insatser fordras nog för att komma till rätta med en ofta eländig arbets- och studiemiljö och för att öka attraktiviteten i läraryrket. Här skulle jag önska mig en bredare belysning, exempelvis av gransknings-samhällets fokus på regelföljande och dokumentation m m.

Som läsare, och än mer som recensent, vill man gärna läsa lite mer om vissa teman, åtminstone om ämnet är viktigt, läsningen intressant och boken relativt kort – vilket är fallet här.

(I andra fall kanske man drar sig till minnes gamle LU-rektorn Håkan Westlings ord: *rather brief than brilliant*.) Jag saknar exempelvis mer av de för den negativa utvecklingen ansvarigas röster. Den ändrade kunskapssynen och pedagogiken är enligt författarna ett entydigt fiasko. Fullt så entydigt är det kanske inte. Helt odugliga är möjligen inte de politiker och pedagogikprofessorer vilka är upphovsmakare och implementörer av allt som, enligt författarna, sänkt svensk skola. Mer om hur förändringen drivits igenom, och vittnesmål från involverade aktörer, hade alltså varit välkommet; hur man tänkt, hur man ser på kunskapsläget i dag, finns möjlig självvrannsakning eller försvar av vad Magnus Henrekson och Johan Wennström – och många andra – ser som ”*dumbing down* pedagogiken”? Nu blir texten lite ensidig och även om den är trovärdig är man sårbar inför beskyllningar om halmgubbargumentation. Andra röster kunde ha fått komma till tals.

Saknas gör också ordentliga referenser till skolpraktiken; vad sker egentligen i klassrummen, hur går undervisningen till? Undervisningsmiljön är nog ofta föga imponerande – det är mycket oreda och därmed dålig studiero; det förekommer aggressivitet och t o m våld på många håll. Det har sedan länge varit låga antagningspoäng till lärarutbildningarna (som utsatts för en hel del kritik och ofta underkänns vid formella utvärderingar) vilket gör att lärarna inte alla gånger är så duktiga. Men hur skolans verksamhet ser ut ifråga om det mer precisa genomslaget av den konstruktivistiska kunskapssynen och en elevledd undervisning är svårt att veta. Författarna gör en del för att söka påvisa klassrumspraktik – t ex finns statistik om elevers egenarbete – men det känns ändå som en *black box*. På min tid på 1970-talet höll vi nästan enbart på med att räkna på egen hand i

matematikundervisningen i gymnasieskolan för en lärare av den gamla stammen, utan särskilt mycket av socialkonstruktivism. Vad mer eller mindre ideologiska texter säger behöver ej ha någon större genomslagskraft. Inom organisationsteorin är *decoupling* ett välkänt fenomen. Det finns en formell, officiell sida med mycket skyltfönsteraktiviteter – strategier, policies, planer, kommittéer, aktiviteter m m – och sedan en praktik som kan vara rätt oberoende av denna.

Alternativa förklaringar till skolans förfall kunde också ha diskuterats lite mer. Självt menar jag att många offentliga organisationer och även företag undermineras av att krav på ”extra allt” slår i taket. Skolan ska ta hand om alla möjliga problem, en mångfald av krav och önskemål ska tillgodoses, idén är att alla ”har rätt att lyckas”, målgår ut på att alla ska klara sig väl i skolan och att skolan ska anpassa sig på en rad olika sätt till aggressiva, utagerande, kognitivt lågpresterande och på andra sätt funktionsnedsatta barn och unga. En mängd lagstiftning och krav på nitisk regelefterlevnad, att vara ”granskningsbar”, att allt ska se bra ut, att olika särkrav tillgodoses etc, bidrar till att målen med verksamheten får ta stryk och resultatet skadas (Alvesson 2019a). Allt detta tycks ha ökat kraftigt under senare decennier. Resultaten har rektorer sällan någon koll på. En studie visade att 60 procent bedömde deras egen skola som långt bättre än den genomsnittliga skolan med samma förutsättningar, de satte sju-åtta på en tiogradig skala där fem är den genomsnittliga skolan (Alvesson 2019b).

Författarna har förtjänstfullt gått igenom studier och erfarenheter från olika länder och visar trovärdigt hur pedagogiska reformer medfört sämre resultat. Men det är inte helt enkelt att fastslå entydig kausalitet.

Med detta sagt vill jag avsluta med

att framhålla bokens stora förtjänster. Den är en kvalificerad och angelägen genomgång och analys av läget för svensk skola – och därmed svenska samhället – med tung kritik och med påvisande av viktiga problem som kräver kraftinsatser. Den bör läsas av alla med intresse för skolan.

REFERENSER

Alvesson, M (2019a), *Extra allt – när samhälls- och människoförbättrandet slår tillbaka*, Fri Tanke, Stockholm.

Alvesson, M (2019b), ”Framgångsrika skolor – de flesta enligt deras rektorer”, *Pedagogisk forskning i Sverige*, vol 24, s 62–73.

Heller-Sahlgren, D (2022), ”Den svenska grundskolan är bland de bästa i världen”, *Dagens Nyheter*, 11 juli 2022.